

Sobczak, Jacek

"Prawo Starochełmińskie 1584 (1394)", red. Witold Maisel, Zbigniew Zdrójkowski, przekł. Andrzej Bzdęga, Alicja Gaca, Toruń 1985 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3-4, 247-249

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zakonie, noszącej jeszcze wówczas wszystkie cechy duchownego piśmiennictwa wczesno-średnio-wschodnio-niemieckiego. W okresie tym napisane zostały również niemieckojęzyczne źródła historyczne: *Relatio* Henryka z Hohenlohe i *Relatio* Hartmanna z Heldrungen. M. Caliebe wyciąga stąd wnioski, że aktywność pisarska Krzyżaków była w tym okresie żywsza, niż przyjmowano do tej pory.

Niektóre posunięcia redakcyjne wydawcy nie wydają się trafne. W książce są fotokopie (po jednej) z każdego wykorzystanego rękopisu Hester, ale nie ze strony zawierającej wiersze 22—23, które odegrały zasadniczą rolę w sposobie odczytania sensu prologu przez M. Caliebeggo. Mało czytelna jest bibliografia źródeł, gdyż w wielu wypadkach podano tytuły wydawnictw zbiorowych, bez wymienienia wykorzystanych utworów. W indeksie zabrakło miejsca na nazwiska autorów opracowań i nie ma w ogóle skorowidza rzeczowego. W samym komentarzu daje się odczuć rozproszenie materiału przedstawiającego stan badań; najciekawsze fragmenty na ten temat znajdzie czytelnik na ss. IX—X i 308—311.

Stefan Kwiatkowski

Prawo Starochełmińskie 1584 (1394), red. Witold Maisel, Zbigniew Zdrójkowski, przekł. Andrzej Bzdęga, Alicja Gaca, Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Urząd Miasta Chełmna. Teksty pomników prawa chełmińskiego w przekładach polskich nr 2, Toruń 1985, 176 ss., ilustr.

Prawo chełmińskie, jego powstanie, rozliczne pomniki i skomplikowane ich dzieje, wciąż jest w Polsce niedostatecznie znane i spopularyzowane, mimo że jego wielkie rozprzestrzenienie terytorialne wskazywałoby na konieczność podejmowania wnikliwych i analitycznych studiów. Prawo to odegrało bowiem nie tylko istotną rolę w dziejach państwa krzyżackiego, ale i objęło swoim zasięgiem Mazowsze, Podlasie, ziemię dobrzyńską, Kujawy, a w sporadycznych wypadkach także inne ziemie polskie. Jest ono niewątpliwie źródłem sławy Chełmna, od którego wzięło swoją nazwę. Był to system prawny, który na terenie dawnej Rzeczypospolitej wytworzył najwięcej norm prawnych. Swoją liczebnością przerastały one wszystkie inne zbiory prawne, nie wyłączając Statutów Litewskich. Zasady prawa chełmińskiego są jednak przeciętnemu historykowi niezbyt dobrze znane, m.in. dlatego, że najważniejsze pomniki prawa chełmińskiego spisano w języku niemieckim — jak precyzyjnie określają to filolodzy: we wschodnio-średnio-niemieckim języku kancelaryjnym (*mittelhochdeutsch*) — którego znajomość nie jest zbyt rozpowszechniona. Z zadowoleniem więc należy powitać recenzowaną w tym miejscu edycję. Jest to przekład prawa starochełmińskiego (*Das alte Cölmische Recht*), a ściślej zbioru wydanego w 1584 r. w Toruniu pod wspomnianym wyżej tytułem.

Tego rodzaju edycja pomnika prawnego jest na gruncie polskim nowością, gdyż jak dotąd źródła prawnicze były u nas wydawane niemal wyłącznie w języku oryginalnym, w sporadycznych zaś przypadkach równoległe z przekładem polskim. Mimo wszelkich wątpliwości, jakie rodzić musi wydawnictwo będące tłumaczeniem pomnika prawnego, ogłoszonego w dodatku drukarni,

zgodzić się jednak wypada ze Zbigniewem Zdrójkowskim, współredaktorem edycji i autorem wstępu historycznego, że „powszechna obecnie niezrozumiałość średniowiecznej niemieczyny i łaciny — nawet wśród pracowników nauki” oraz „chęć spopularyzowania mało znanej problematyki prawa chełmińskiego” przemawiały za taką formą edycji. Prawdą też jest, że na podobnych zasadach ukazują się wydania pomników prawa w Niemczech.

Prawo starochełmińskie stanowiło przeróbkę zbioru pouczeń prawnych Magdeburga, udzielonych miastu Wrocławowi w latach 1261—1283 i 1285, zebranego w zbiorze *Das Magdeburg — Breslauer systematische Schöffengericht* (Magdeburcko-wrocławskie systematyczne prawo ławnicze). Ukształtowało się ono ostatecznie w XIV w., najprawdopodobniej po 1359 r., ale przed 1386 r. Dokonana w Chełmie kompilacja, nosząca nazwę *Das alte Kölmsche Buch* (Stara Księga Chełmińska) lub *Der alte Kulm* (Stare Chełmno), bardzo rozpowszechniła się w państwie krzyżackim wypierając inne zbiory prawa. Konkurował z nią jedynie zbiór prawa magdeburckiego pod nazwą *Rechtbuch nach Distinctionen* (Księga prawna według dystynkcji), lub na Śląsku, *Landrecht Śląski*.

Wspomniana wyżej kompilacja nazwana prawem starochełmińskim zachowała się w licznych rękopisach. Niektóre z nich sporządzono w 1394 r. Jeden z nich, tzw. rękopis toruński stał się podstawą drukowanego wydania tego zbioru prawnego. Opublikowano go w 1584 r., staraniem burmistrza toruńskiego Henryka Strobanda, pod tytułem *Das alte Cölmische Recht*, w druckarni toruńskiej Melchiora Nehringa.

Ten właśnie zbiór jest przedmiotem recenzowanego w tym miejscu wydawnictwa. To, że wydawcy przyjęli za podstawę edycji właśnie druk z 1584 r., a nie późniejszą edycję Chrystiana Karla Lemana *Das alte Kulmsche Recht mit einem Wörterbuche* (Berlin 1838), przedrukowaną ostatnio w 1969 r., przez Scienta Verlag w Aalen, musi rodzić poważne wątpliwości, zważywszy że — jak sami oni przyznają — edycja Lemana jest najlepszą jak dotąd publikacją zbioru, opartą nie na jednym rękopisie, jak wydanie z 1684 r., ale na kilku. Witold Maisel, redaktor tekstu, odpowiedzialny za historyczno-prawną korektę tłumaczeń z języka niemieckiego (dokonanych przez Andrzeja Bzdegę i Alicję Gacę) oraz opracowanie edytorskie tekstu, przypisów edytorskich i rzeczowych, stwierdza także we wstępie edytorskim, wskazując na braki poprawności edytorskiej wydania z 1584 r., że liczne usterki i braki sprostowano i uzupełniono przy pomocy wydania C. K. Lemana z 1838 r., ale nie wyjaśnia powodów wyboru właśnie edycji z 1584 r., jako podstawy publikacji. Fakt, że wydanie z 1584 r. powstało w Toruniu i jest wcześniejsze od wydania Lemana nie tłumaczy, zdaniem niżej podpisanego, w dostateczny sposób wydawców.

Edycję otwiera wstęp historyczny pióra Z. Zdrójkowskiego, w którym przedstawiono powstanie prawa chełmińskiego oraz jego dotychczasowe wydania, a także omówiono dotyczącą tego prawa literaturę. Problemy, z jakimi spotkali się tłumacze źródła, przedstawia następnie we wstępie filologicznym A. Bzdega. Techniczne problemy publikacji we wstępie edytorskim omawia W. Maisel. Tekst ilustrowano fotografiami kart edycji z 1584 r. Podkreślając staranność wydawnictwa zwrócić jednak wypada uwagę na brak słownika średniowiecznych terminów prawniczych, takich jak *mulкта*, *gerada*, *przysięga samotrzeć*, *ortyl*, *dar poranay*, *syn niedzielny*, które mogą być nie w pełni zrozumiałe nawet dla historyków, nie zajmujących się dziejami prawa. Wypa-

dało odesłać mniej zorientowanego czytelnika do stosownych publikacji, chociażby do dzieła *Historia państwa i prawa Polski* pod redakcją J. Bardacha.

Recenzowana praca jest w pewnym sensie publikacją jubileuszową. Wiązać ją należy z przypadającą w 1983 r. 750 rocznicą wydania przywileju chełmińskiego i lokacją miasta Chełmna i Torunia. Życzyć jednak należy wydawcom, aby starczyło im sił i chęci do dalszych prac edytorskich i wydać kolejnych pomników prawa chełmińskiego. Pomijając wątpliwości, jakie tego rodzaju edycje mogą rodzić, nie sposób jednak nie zwrócić uwagi, że zarówno omawiana tu edycja, jak i zapowiadane kolejne przedsięwzięcia wydawnicze są pomocne dydaktyce, szerokiemu gronu studentów i miłośników historii.

Jacek Sobczak

Michael G. Müller *Die Teilungen Polens 1772. 1793. 1795*, Verlag H. C. Beck, München 1984, 133 ss.

Jedną z zasługujących na uwagę prac historycznych, wśród ostatnio wydanych w Republice Federalnej Niemiec, jest książka M. G. Müllera poświęcona rozbiorem Polski. Autor koncentruje się w niej na ocenie znaczenia rozbiórów Polski dla państw zaborczych i dla historii Europy. Ustala początek i przyczyny upadku suwerenności Polski, analizuje skutki rozbiórów oraz odrzuca jako kłamliwe tezy historyków prusko-niemieckich usprawiedliwiających rozbiory.

Praca Müllera składa się z pięciu rozdziałów, podzielonych na podrozdziały, mapy Polski, ilustrującej nabytki terytorialne zaborców oraz przypisów i wykazu ważniejszych źródeł i literatury historycznej.

W rozdziale pierwszym *Einleitung: Die Teilungen Polens als Problem der europäischen Geschichte* (ss. 7—11) autor stwierdza, że w świetle historiografii niemieckiej rozbiory Polski nie były wydarzeniem unikalnym, albowiem w imię racji stanu lub w interesie równowagi politycznej państwa europejskie anektowały również i inne terytoria. Pogląd ten stoi w sprzeczności z zapatrywaniem zarówno historyków polskich, jak i francuskich czy anglosaskich, którzy przypisują rozbiorom podobne znaczenie jak wojnie 30-letniej czy wielkiej rewolucji francuskiej. Zdaniem tych historyków rozbiory, a nie dopiero wojny napoleońskie, zapoczątkowały schyłek feudalizmu europejskiego. Już według opinii współczesnych wyjątkowość i bezprzykładność aktu rozbiórów czyniła go wydarzeniem epokowym. Brat króla pruskiego Fryderyka II, książę Henryk, przewidział już w roku 1772, że wskutek rozbioru Polski został utworzony związek, który będzie dyktował swoją wolę całej Europie. Rezultatem rozbiórów był podział Europy na dwa bloki: liberalny w swoich tendencjach Zachód i neoabsolutystyczny Wschód, związany wspólnotą interesów wobec Polski. Rozbiory przyczyniły się do utworzenia z Prus, Rosji i Austrii struktur mocarstwowych, których trwałość zależna była od utrzymania podziału Polski. Antypolskie nastawienie historyków pruskich wyrażało się w niedostrzeganiu związków przyczynowych między historią Niemiec a rozbiorami.

Rozdział drugi *Die Vorgeschichte der Teilungen* (ss. 12—24) i trzeci *Die Teilungen (1764—1795)* (ss. 25—55) stanowią rekapitulację znanych faktów historycznych i nie wymagają szerszego omówienia. Upadek suwerenności Polski zaczął się nie od wojny domowej 1768—1772, zakończonej pierwszym